

# **Helligåndshuset**

## **Østfløj**

**NÆM 2003:112**

**NÆSTVED MUSEUM 2003**

## **NÆM 2003:112**

### **Beretning for sondagegravning ved Helligåndshuset, Næstved**

#### **Abstract**

Ved en mindre sondagegravning øst for Helligåndshuset i Næstved påvistes fundamentet af bygningen, der tidligere har stået i forlængelse af husets østgavl. Den syldstenssatte bygningen må være nedrevet forud for 16-1700 tallet, og kan dermed have indgået i det middelalderlige Helligåndsanlæg. Bygningen kan dog lige så sandsynligt være opført i 15-1600 tallet, da Helligåndshuset endnu blev benyttet som hospital. Enkelte andre stenrækker og nedgravninger kunne hverken tolkes eller nærmere dateres p.gr.a. undersøgelsens beskedne omfang.

Næstved Museum j.nr.: NÆM 2003:112

Fredningsnr.: 3825-28(?)

Stednavn: Helligåndshuset, Østfløj

Stednr.: 05.05.07

4-cm kort: 1512 IV SV

Sogn: Næstved, Sct. Peder

Herred: Tybjerg

Amt: Storstrøms (tidl. Sorø)

Matr.nr.: 247d

# Indholdsfortegnelse

Undersøgelsens forhistorie	4
Topografi, terræn og undergrund	4
Målesystem og fikspunkt	5
Originalmateriale	5
Udgravningsmetode	5
Undersøgelsens resultater	6
Bygningsrest	6
Øvrige konstruktioner	7
Grav	7
Gruber	8
Opfyldslag	8
Øvrige lag	8
Genstandsmaterialet	9
Konklusion	10
Lagbeskrivelser	11
Fundliste	16
Tegningsliste	18
Fotoliste	18

## Bilag

1. Kort
  - a. Kort over Næstved med angivelse af lokaliteten
  - b. Matrikelkort (fejlbehæftet) med angivelse af udgravning (1:400)
  - c. Målepunkter etc. (1:100) [= oversigtsplan 2]
2. Opstalt af Helligåndshusets østgavl
3. Kopi af originaltegninger (nedsat 50%)
4. Matrix over vigtigste lag og strukturer

## **Undersøgelsens forhistorie**

Udgravningen havde til formål at eftersøge evt. rester af bygningen, der på et tidspunkt har stået op til det middelalderlige Helligåndshus' østlige gavl. Denne toetages bygning, der har sat sig tydelige spor i Helligåndshusets murværk (jf. bilag 2), er ukendt fra kilderne. Det har derfor ofte været diskuteret, om den har indgået som del af det egentlige, middelalderlige helligåndskompleks, eller om der er tale om en (langt ?) senere tilføjelse.

I håbet om at nærme sig svaret på denne østfløjs alder søgte Næstved Museum Kulturarvsstyrelsen om tilladelse til at udføre en mindre sondagegravning på stedet. På grund af undersøgelsens lidenhed samt tvivl om den berørte matrikel overhovedet var omfattet af fredningen i forbindelse med Helligåndshuset med tilliggende, blev gravetilladelsen af Anders Fischer blot givet telefonisk i april 2003, og bekræftet 8. maj s.å., umiddelbart inden gravningen påbegyndtes.

Udgravningen blev udført som uddannelsesgravning af fire studerende fra gymnasiet i Gävle (Elin Echermann, Patrik Lindqvist, Joel Sjödin og Thor Øvreliid) samt gymnasiets rektor (Arne Øvreliid) og praktikant ved Næstved Museum Lisa Steenhuss i perioden 12.-14. maj 2003. Endvidere deltog museets frivillige ("Museumslauget") i weekenden 24.-25. maj (Birthe Elming, Hanne Hansen, Annelise Jespersen, Anne-Grete Lindgreen, Louise Lohmann, Britta Virklund, Jørgen Elming, Lars Hansen, Hans Jensen og Leo Schnoor). En stor del af eftergravningen og registreringen foregik efterfølgende (p.gr.a. andre sager faktisk indtil 28. juli) ved mus. insp. Thomas Roland, der også stod for det overordnede ansvar.

## **Topografi, terræn og undergrund**

Helligåndshuset (i sin grund formentlig fra omkr. 1400) lå i det middelalderlige Næstveds nordlige udkant. Området har tilsyneladende været temmelig tæt bebygget, i hvert fald i området vest for den senere opfyldte Munkesø (ved den nuværende Nygade). Det kan således nævnes, at der ved flere udgravninger på de tilstødende matrikler er påtruffet bebyggelsesspor fra (sen) vikingetid over tidlig-, høj- og senmiddelalder til nyere tid (jf. bl.a. udgravningerne ved Lillelunds Have I-III; NÆM 1993:800, 1994:122 og 1998:100), ligesom der på selve Helligåndshusets grund bl.a. er blevet afdækket bebyggelse fra 11/1200-tallet og frem samt rester af en mindre, senmiddelalderlig kirke med kirkegård (jf. NÆM 1981:300).

Umiddelbart ud for Helligåndshusets østgavl skulle der efter sigende være påtruffet fundamentrester samt spor efter en kælder eller større grube i forbindelse med ombygningen i slutningen af 1920'erne, ligesom der ved anlæggelsen af museets tilbygning på stedet skulle være registreret rester af fundamenter. Efterretningerne om disse konstruktioner er dog sparsomme (jf. bl.a. J. Tideman-Dal, Helligåndshuset, 1943, genoptrykt i: Liv & Levn 11, 1997). Endelig vidner de tykke kulturlag om omfattende aktivitet på stedet.

Området kendetegnes af en beliggenhed ved foden af Sandbjerget, der er en nordlig udløber af Mogenstrup Ås. Dette har bl.a. påvirket de aktuelle arealer i form af sandflugt, hvilket også

kan påvises i nærværende udgravning (jf. lag AAA, AD og AU). Endvidere var lagene generelt sandede på området, og i udgravningen blev påtruffet flere andre næsten sterile sand- og gruslag, der kan skyldes Sandbjergets nærhed deres eksistens. Ved den aktuelle undersøgelse blev der gravet til 1,5 m under nuværende overflade uden undergrundslag blev nået.

### **Målesystem og fikspunkt**

Det stort set nordøst-sydvest forløbende Felt A i vest blev defineret af målepunkterne A-D, hvoraf A og B indmålte i forhold til eksisterende bygninger (jf. bilag 1c og Plan 1-2). Indmålingen forsøgte i første omgang jævnført og afsat på det eksisterende matrikelkort (jf. bilag 1b), der imidlertid viste sig meget upræcist. Det var derfor nødvendigt at genindmåle Helligåndshusets syd- og øst-facade, kontorbygningens nord-facade etc. Dette skete ved at udlægge en vilkårlig, stort set øst-vest orienteret mållinje ( $115^{\circ}$  [ $360^{\circ}$ ] mod syd fra nord) parallelt med Helligåndshuset og ud fra denne indtegne de vigtigste bygningskendetegn (jf. Oversigtsplan 1-2).

Felt B (med målepunkterne E-M) blev udlagt øst for og vinkelret på Felt A, således at hjørnepunkterne E hhv. G blev lagt 2,5 hhv. 3,5 m nordøst for punkt D, parallelforskudt 1,0 m mod sydøst i forhold til linjen punkt D/punkt C. Ved den lille udvidelse af Felt B mod sydvest, tilføjedes hjørnepunkterne I og K og endelig målepunkterne L og M for at fastlægge Profil 3 (jf. bilag 1c og Plan 4).

Som fikspunkt benyttedes det øverste trappetrins nordlige hjørne på kontorbygningen syd for udgravningen. Den daglige læsehøjde var her 119. Fikspunktet indmålte senere til at ligge 066 over det geodætiske punkt på Helligåndshusets nordvestgavl mod Ringstedgade (punkt nr. K-16-9199, kote 10,05 DNN), og dermed svare til DNN 10,71 (og læsehøjden tilsvarende til DNN 11,9). Niveauangivelserne er ikke blevet omregnet til DNN på originalplanerne.

### **Originalmateriale**

Fra udgravningen findes som originalmateriale 4 folieark med flade- og profiltegninger i 1:20 samt 2 samhörende oversigtsplaner i 1:100 (jf. tegningsliste), 1 S/H film (= NÆM film 2002:07:04) og 1 gravebog.

### **Udgravningsmetode**

Undersøgelsen, hvis primære formål var at forsøge at finde evt. fundamentsrester o.lign af østfløjen, blev udført som to søgegrøfter af 1 m bredde. Den første (Felt A) blev anlagt i nordøst-sydvestlig retning knap 5 m fra Helligåndshusets gavl, på tværs af det formodede fundaments forløb. Da spor efter fundamentet fremkom på det forventede sted (jf. lag AF og sten AN) udlagdes endnu en grøft (Felt B) østfor, og vinkelret på, i håbet om også at kunne påvise bygningens gavlfundament. Da også dette lykkedes (jf. lag BH., BI og BM samt sten

BT) udvidedes Felt B med en vinkel i sydvestlig retning, for at følge fundamentet til bygningens sydøstlige hjørne.

Al afgravning i de to felter foregik ved håndkraft, og forsøgt udført i stratigrafisk afgravning – fladetegninger dog udført som ”multiple layers” ved niveauer, der skønnes interessante. Da mange af lagene imidlertid var temmelig heterogene, og grænserne derfor kunne være svære at definere entydigt (både i flade og profil), ligesom udgravningen hovedsagelig udførtes af uøvede og frivillige, lykkedes denne intensjon ikke altid 100%. En stor del af lagene blev endvidere soldet (3 mm) og de fleste fund opsamlet. En del af knoglerne fra de recente lag blev senere kasseret, da deres værdi skønnes ringe.

Lagene og konstruktioner blev navngivet med bogstaver – kombinationer begyndende med ”A” i Felt A og ”B” i Felt B. I enkelte tilfælde er lagnavne også benyttet som betegnelse for samlede konstruktioner bestående af flere lag og rækker af sten.

## Undersøgelsens resultater

### Bygningsrest

Fundamentssten AN, BT; Fyld i anlægsgrube BH, BI, BM(?); Mulige gulvlag etc. AG, AH, BN, BO, BP; Mulige nedbrydningslag AF, BE, BF, BM(?).

I både Felt A og B fremkom lag og fundamentfragmenter, der må opfattes som rester af en nedbrudt bygning ud for Helligåndshusets østgavl, der oprindeligt må have målt knap 10 (Ø-V) x 9 (N-S) m.

I Felt A blev kun lige den øvre del af fundamentstenene frilagt, i Felt B’s østhjørne en smule dybere, hvorved der blev kontakt til den tilsyneladende oprindelige opfyld i anlægsgruben (lag BH, BI). De bevarede fundamentsten (AN, BT) var ikke særlig markante (fra 23-30 cm til (anslået) 50-70 cm), og det var usikkert, om alle fandtes in situ, eller om de var blevet omrodet ved den senere nedbrydning af bygningen.

Lag AF, BE og BF, der lå (umiddelbart) over fundamentstenene, indeholdt bl.a. en del brokker af tag- og murtegl (kun udvalgte stk. hjemtaget), og tolkes derfor som nedbrydningslag. Er denne tolkning korrekt, har der sandsynligvis været tale om en teglbygget og teglhængt konstruktion. En anden mulighed er dog, at munkestenene stammer fra bindingsværkstavl. Til fordel for en egentlig teglbygning taler imidlertid de endnu synlige afsæt til fortandinger i Helligåndshusets gavl. Selv om det er vanskeligt at vurdere, er det meget sandsynligt, at disse angiver en teglbygget 2½-stens mur i den tilstødende bygning. Det skal i øvrigt nævnes, at en hel munkesten fra det overliggende lag BB måler 28 x 13 x 9,5 cm, hvilket er en smule større end generelt i Helligåndshusets murværk. Tilbygningen må i øvrigt have været af to etagers højde at dømme efter de eksisterende spor efter de gamle tagflader i Helligåndshusets gavl.

Et markant, men af grube AAI for en stor del bortgravet, lerlag (AG samt det underliggende lidt mere sandede AH) kan muligvis have udgjort gulvlag i bygningen, selv om lagene synes at ligge en smule dybt i forhold til fundamentet. Netop i Felt A er der dog tvivl om, hvorvidt de tolkede fundamentssten ligger i oprindeligt leje eller ej, og det er derfor muligt, at de oprindeligt har ligget dybere. Tilsvarende fandtes i Felt B lag, der skal tilskrives bygningens funktionstid, evt. som gulv- og brandlag (BN, BO, BP). Det skal anføres, at lag BP var det eneste egentlige brandlag, der blev påtruffet ved udgravningen.

Fundamentsresterne blev dækket af opfylds- og affaldslag (AB og BB), der forholdsvis entydigt kan dateres til 16/1700-tallet, endda nok med vægten i den tidlige del af denne periode. 1600-tallet kan altså sandsynligvis ses som en ante-quem datering på bygningens nedrivning. De få lag i fundaments oprindelige anlægsgrøft var desværre fundtomme, hvorfor bygningens konstruktionstidspunkt kun kan estimeres, og ikke fastsættes med bestemthed. Det skal dog nævnes, at der fra lag BG, hvori fundamentgrøft BH og BI var nedgravet, findes et 16/1700-tals skår, hvis fundomstændigheder dog ikke er helt entydige, idet det kan stamme fra det overliggende lag BE.

Da den syldstenssatte bygningen må være både bygget og nedrevet før 16(/17)00-tals laget, kan der uden problemer være tale om en middelalderlig konstruktion, der har indgået i Helligåndsstiftelsens anlæg. Dette kunne underbygges af de mange munketegle (og stort set fravær af vingetegle) i de formodede nedbrydningslag. Er der for dette teglmateriale ikke tale om genbrug, er det sandsynligt at forestille sig fundene som nedrivningsrester af en senmiddelalderlig bygning på stedet. Muligt er det dog også, at bygningen stammer fra 1500 tallet (eller evt. endda tidligste 1600 tal), da Helligåndshuset ikke længere var en privat institution, men fungerede som offentligt hospital.

### **Øvrige konstruktioner**

Lerlag AAG (med lag AAF?), sten AM (med lag AL), BU, BX

I de to udgravningsfelter fremkom enkelte andre lag og stenrækker, der sandsynligvis tilhørte større konstruktioner, hvis art dog ikke lod sig definere nærmere på det foreliggende grundlag. Således et muligt gulvlag temmelig dybt i Felt A (lag AAG), hvortil muligvis skal knyttes lag AAF, med et stort indhold af organisk materiale; en række af mindre sten lagt i temmelig rent sand (AM og AL) samt stenene BU og BX, der dog muligvis blot udgjorde opfyld i 1800/1900 tals gruben BY (det skal dog bemærkes, at de to sten havde flugt med den sydlige nedgravningsskænt af gruben AAI i Felt A, men at en nærmere jævnføring af disse anlæg ikke kan gives).

### **Grav**

AR

Sydligt i Felt A fremkom nedgravningen til en begravelse. Af graven blev kun den øvre fyld bortgravet, idet undersøgelserne stoppede, da der i fladen fremkom den øverste del af et kranie. Dette blev umiddelbart efter tildækket og efterladt. Kraniets placering og anlæggets

karakter tyder på en i øvrigt uforstyrret, næsten øst-vest vendt begravelse, muligvis nedgravet langs muren på den nu nedrevne bygning ved Helligåndhusets gavl.

### **Gruber**

AZ, AAI, AAL, BY

I flade og profil kunne tre større nedgravninger registreres:

Grube(?) AAI (bestående af lag AI og AT(?)) samt de næsten kultur-sterile lag AK2, AX og AY) af ukendt funktion, og med kun et enkelt daterende skår (16/1700 årene); AAL

(bestående af lag AO, AP), der er Felt A's yngste anlæg i den stratigrafiske sekvens under havemulden, men dog udelukkende indeholdt 16/1700-tals keramik, og endelig BY

(bestående af lag BC, BD), der ud fra fundmaterialet må dateres til 18/1900-tallet.

Til disse anlæg kommer den lille, forholdsvis dybtliggende nedgravning AZ (jf. profil 1).

Denne grube(?) af ukendt funktion havde en fyld af let muldet sand samt nogle teglbrokker.

Anlægget syntes ikke at være en del af AAI, men kan muligvis udgøre opfyld i en større nedgravning sammen med AAC, AAD og AAE. Det er således bemærkelsesværdigt, at der er markant forskel mellem lag AAA (flyvesand) nord for AAI og AAE syd for (næsten grus).

### **Opfyldslag**

AB, AC, BB

De tre højtliggende lag AB, AC og BB var forholdsvis ens i karakter, og kan sandsynligvis betragtes samlet som opfylds- og opretningslag fremkommet efter østfløjens nedrivning.

Lagene indeholdt en del mur- og tagtegl (hovedsagelig munke/nonner, men også et enkelt eksempel på vingetegl), og synes derfor dannet i forbindelse med, eller umiddelbart efter nedrivningen. Fundmaterialet var temmelig homogent med et forholdsvis stort antal skår. Der

var langt overvejende tale om dele af stjertpotter, og lagene synes forholdsvis sikkert at kunne dateres til 16/1700-årene, nok med vægten i 1600-årene.

### **Øvrige lag**

AD, AE, AK1, AS, AU, AAA, AAB, AAC, AAD, AAE, AAH, AAK, BG, BK, BL, BR, BS

En række afsatte og påfyldte lag kunne ikke defineres nærmere. Det drejer sig hovedsageligt om sandede, ikke særligt muldfyldte lag. Nogle af disse var næsten sterile, hvad

kulturelementer angik, og syntes naturskabte. Dette gjaldt bl.a. for AAA, der må anses for et flyvesandslag. Tilsvarende kan gælde for AD og det stærkt afgravede(?) AU. Disse lag

må/kan, ligesom flere af de andre her nævnte lag, på et tidspunkt have udgjort overflade.

Ingen steder blev egentlig undergrund og oprindelig overflade konstateret.



## Genstandsmaterialet

Fundfrekvensen i de forskellige lag var meget forskellig. De fleste fundførende lag var dog forholdsvis fundfattige, mens nedbrydnings-/opfyldslagene indeholdt et relativt stort keramisk materiale. Det er bemærkelsesværdigt, at der, ud over evt. de middelalderlige tegl, ikke fremkom fund der kan dateres forud for det (sene) 1500-tal eller 1600-tallet.

Langt den overvejende del af fundmateriale udgjordes af **keramik**, og af dette hovedsageligt af stjertpotter eller beslægtede typer. Generelt set var denne gruppe temmelig ordinær, og kun en samling skår tilhørende et finere, rullestempelornamenteret eksemplar kan fremhæves (lag AB). Ud over stjertpotterne fremkom andre rødgodsvarer, bl.a. med hornbemaling. Kun ganske få gråvareskår blev påtruffet, formentlig alle fra jydepottelignende typer (lag AB, BB og BE). Hertil kom diverse 17/1800-tals keramik og porcelæn fra de øvre lag (AA og BA) og den sene grube BY (lag BC og BD).

Af det keramiske materiale skal endvidere nævnes en række **kakkelfragmenter** fra tiden omkring 1600 (lag AB, AC(?), BB og BD), bl.a. med en figurfremstilling (Vorherrer) fra sidstnævnte lag.

Der fremkom endelig en temmelig stor mængde **tag- og murtegl** af middelalderlige typer. Kun enkelte af disse blev hjemtaget. Særligt opmærksomhed kan henledes på den hele munkesten fra lag BB (28 x 13 x 9,5 cm), den næsten hele tagtegl fra lag BE (l. 41, br. 15.5 cm) samt udgravningens eneste vingetegl (lag BE).

I de recente lag fremkom en del **industriglas**, men interessant nok bragte udgravningen også en del gammelt **rudeglas**, heraf flere med rester af bemaling og aftryk af blysprosser (lag AB, AP, BA, BB, BC og BE). Glassene lader sig vanskeligt datere in se, men stammer både fra de veldaterede 16/1700-tals lag samt de mere recente. Endelig fremkom i lag BA skår af et muligt **glasbæger** (udateret).

**Metalgenstande** var meget dårligt bevaret, og ud over enkelte meget korroderede nagler fandtes kun en jernkniv (lag BB), et fint **benskaft** med bronzeindlægning af tilsvarende (lag BE) og en enkelt (bronze-?)slagge (lag AC). **Knoglematerialet** blev kun usystematisk indsamlet og er ikke blevet bestemt.

## **Konklusion**

Den lille søndagegarvning øst for Helligåndshuset i Næstved blev udført i forsøget på at finde og datere eventuelle bevarede rester af den tilbygning, eller østfløj, hvis tagflader og fortanding har sat sine tydelige spor i Helligåndshusets østlige gavl.

De fremkomne rester af (opgravede) fundamentsgrøfter og forstyrrede stenrækker, der kan indpasses i det forventede murforløb, synes at kunne bekræfte eksistensen af en syldstenssat bygning på knap 10,5 (Ø-V) x 9 (N-S) m. En markant mængde tag- og murtegl i de overliggende nedbrydningslag viser, at tegl har indgået i temmelig stor mængde, formentlig som egentlig mur (alternativt som udfyldning af bindingsværktavl). I de øvre lag fremkom en del finere rudeglas, bl.a. med rester af bemaling, hvilket antyder en forholdsvis fornemt udstyret bygning.

De fremkomne fundamenter blev dækket af et nedbrydnings- og opfyldslag, der forholdsvis entydigt kan dateres til 1600(-1700) årene. Dette stemmer godt overens med, at der på Resens prospekt fra 1675/77 tilsyneladende ikke gengives en sådan østfløj på Helligåndshuset.

Bygningens opførelsetidspunkt derimod lod sig ikke bestemme ud fra de fremkomne fund. Da bygningen imidlertid må være bygget og nedrevet før 16(-1700) tallet, kan den principielt have indgået i det middelalderlige Helligåndsanlæg. Bygningen kan dog lige så sandsynligt være opført i 15-1600 tallet, da Helligåndshuset fungerede som offentligt hospital.

De enkelte andre stenrækker og nedgravninger kunne ikke tolkes nærmere ud fra undersøgelsens beskedne omfang.

## LAGBESKRIVELSER

### Felt A

#### AA

Mørk brungrå meget sandet muld med tynde lag af ren sand. Lyst hvidt sand med trækulsstykker og teglstumper.

#### Tolkning

Ældre og nyere lag af havejord inklusiv nedgravning til havebassin etc.

#### AB

Gråligt mellebrunt let leret sand. Små stykker tegl, trækul og mørtel. Pletter med lyst sand. Også større stykker tegl. Fundrig jord.

#### Tolkning

Eventuelt opfyldningslag.

#### AC

Gult mellebrunt (punktvis lysere gulfarvet) let leret, mellemfint sand. Stykker af trækul, mørtel og tegl.

#### Tolkning

?

#### AD

Lyst gulagtigt mellemfint sand. Dyregange og rødder.

#### Tolkning

(Naturlig ?) opfyld, evt. flyvesand.

#### AE

Gråhvidt og lyst gråbrunt sand (mere gråtonet end AD, gruslignende).

#### Stratigrafi

Under AB og AC, skæres muligvis af AAI

#### Tolkning

(Naturlig ?) opfyld (synes dog lidt for groft til egtl. flyvesand ?)

#### AF

Hetrogent. Består af mørkere og lysere gråbrunt let leret sand (delvist gråt), pletter af lysere sand samt

trækul. Spor af mørtel og tegl samt større teglstensstykker.

#### Stratigrafi

Under AB mens forholdet til AC er usikkert. I den modstående (ikke registrerede) profil, synes AF at skære AC. I laget sten AN .

#### Tolkning

Formentlig nedbrydningslag.

#### AG

Kompakt lag af let sandet, gult ler iblandet tegl og mørtel.

#### Stratigrafi

Over AK.

#### Tolkning

Muligvis gulvlag ??

#### AH

Som AG men mere sandet (gråbrunt sand).

#### Stratigrafi

Over AK

#### Tolkning

Som AG?

#### AI

Mellem gråbrunt let leret sand. Med pletter af lyst sand og gult ler. Større og mindre teglstykker trækul og mørtel (teglbrokker).

#### Stratigrafi

AI ligger under AL-AM og over AK og AG/AH.

#### Tolkning

Fyld i grube AAI (jf. også BU og BX, Felt B)

#### AK 1

Homogent mellemfint gråhvidt sand.

#### Tolkning

?

NB: Lagene AK 1 og AK2 blev ved udgravningen opfattet som samme lag, hvilket ikke er tilfældet.

### **AK 2**

Som AK 1, men i bunden en del forholdsvis kompakte klumper af gul ler

Stratigrafi  
Under AI, AG–AH

Tolkning  
Fyld i grube AAI (jf. også BU og BX, Felt B)

NB: Lagene AK 1 og AK2 blev ved udgravningen opfattet som samme lag, hvilket ikke er tilfældet.

### **AL**

Homogent gråhvidt (let brunlig) forholdsvis finkornet sand.

Stratigrafi  
Ligger over AI.

Tolkning  
Laget stabiliserer stenene (AM).

### **AM**

Række af mindre sten i laget AL. Stenene blev fjernet efter registrering og nivellering.

Tolkning  
?

### **AN**

Større og mindre sten i laget AF.

Tolkning  
Fundamentsten ?.

### **AO**

Relativt kompakt heterogent lag som består af let sandet gult ler og gråbrunt noget leret sand. En del trækul samt små stykker tegl, mørtel og ren kalk.

Tolkning  
Fyld i nedgravning AAL.

### **AP**

Relativt mørk gråbrunt lidt leret sand. Med små pletter gul ler samt trækul.  
Stratigrafi

Tolkning  
Opfyld i nedgravning AAL

### **AR**

Gråbrunt let leret sand. I laget fremkom skeletdele (bl.a. et kranium). Da disse blev påtruffet, blev anlægget atter tilkastet, og er altså ikke egentlig udgravet.

Stratigrafi  
Ligger under AC

Tolkning  
Grav/opfyld i grav

### **AS**

Lysere hvidligt let leret sand. Kalk- og trækulsnister.

Tolkning  
Fyld i AAI ?

### **AT**

Forholdsvis lyst gråbrunt, let leret sand med en del kalk- og trækulsnister, teglstumper, lerklatter etc.

Tolkning  
Fyld i grube AAI

### **AU**

Homogent, let gullighvidt meget finkornet sand. Næsten uden kulturelementer.

Tolkning  
Rest af flyvesandslag ?

### **AX**

Gullig-gråbrunt let leret, forholdsvis groft sand/grus med enkelte helt små sten (2-4 mm). Enkelte trækulsnister, men ellers næsten uden kulturelementer.

Tolkning  
Fyld i grube AAI

### **AY**

Brungult (stedvist let rødligt) homogent, temmelig kompakt grus. Ingen kulturelementer iagttaget

Tolkning  
Fyld i grube AAI

**AZ**

Forholdsvis heterogent, brunlighvidt til gråbrunt let leret, sandet grus. Enkelte trækulsnister og flere større og mindre teglstumper.

## Tolkning

?; nok ikke del af AAI

**AAA**

Meget homogent, strieret brunligt til gråbrunt og hvidbrunt fint sand.

## Tolkning

Formentlig flyvesand

**AAB**

Forholdsvis lyst gråbrunt grus med en del ralsten (7-25 mm).

## Tolkning

Naturligt afsat ?

**AAC**

Brungråt let muldet, mellemfint sand. Enkelte kalk- og trækulsnister samt teglstumper.

## Tolkning

?

**AAD**

Temmelig homogent lysere brun-orange groft sand/grus. Ganske få trækulsnister, men ellers uden kulturelementer.

## Tolkning

?

**AAE**

Som AAD, men grå (og en anelse grovere). Ligeledes næsten uden kulturelementer, men enkelte klumper af kompakt hvidgul ler (nogle omgivet af trækul !).

## Tolkning

?

**AAF**

Mørkt gråbrunt muldet, sandet fyldt med stærkt formuldede grene og kviste. Enkelte lerklumper.

## Tolkning

Formuldet organisk materiale

**AAG**

Temmelig kompakt grågul let muld- og sandblandet ler – mod syd noget mere muldblandet. En del kalk- og trækulsnister.

## Tolkning

Gulvlag ?

**AAH**

Mørkere brungråt sandet, leret muld med en del trækulsnister og spredte kalknister.

## Tolkning

?

**AAI**

Nedgravning/grube af uvis funktion, bestående af lagene AT(?), AI, AX, AK2 og AY).

Det skal bemærkes, at de markante sten BU og BX (Felt B) ligger i flugt med den sydlige grænse af AAI, og kunne dermed, trods dens store bredde, kunne tolkes som anlægsgrøft til fundament. Det kunne dog ved den beskedne udgravning ikke afgøres om, denne evt. samhörighed rent stratigrafisk var sandsynlig. Umiddelbart forekommer AAI således ældre end BU/BX (ligger under AB), i hvert fald om disse er samtidige med gruben BY.

**AAK**

Gråbrunt sandet muld

## Stratigrafi

Mellem AD og AE, skæres af AR

## Tolkning

?, muligvis blot dyregang

**AAL**

Nedgravning/grube med fyld AP og AP.

## Tolkning

Grube (stratigrafisk set yngste anlæg under nuværende muld (lag AA))

## Felt B

### BA

Som AA

Tolkning  
Muldzone/havejord

### BB

Som BA, men er smule lysere og mere heterogent, bl.a. udslag af små lyse sandpletter. Teglnister og stykker trækul.

Tolkning  
Opfyld

### BC

Som BB men lysere (større indslag af lyst sand) og flere ral- og småsten og teglstykker.

Stratigrafi  
Skærer BB; over sten BU, BX

Tolkning  
Opfyld i nedgravning BY.

### BD

Forholdsvis homogent mørkere gulbrunt let leret sandet muld med en del jævne nister og enkelte lommer af lyst sand. Trækul, kalk og tegl (også større stykker).

Stratigrafi  
Under BC; omkring sten BU, BX.

Tolkning  
Opfyld i BY

NB: Fund fra BD kan være blandet med BC.

### BE

Temmelig heterogen gråbrun let leret sanded muld, med en del nister og stykket af kalk og trækul og mørtel, samt en del mur- og tagtegl (stykker og brøkker).

Stratigrafi  
Over sten BT

Tolkning  
Nedbrydningslag ?

### BF

Som BE, men større indhold af lyst sand.

Stratigrafi  
I BE

Tolkning  
Del af BE (nedbrydningslag?).

### BG

Heterogent lag af hvidgult let leret sand temmelig opblandet med gråbrunt let leret sandet muld samt enkelte ??klumper af gulligt ler.

Tolkning  
Gammel overflade ?? Evt. i form af flyvesand el. lign.?

### BH

Som BG, men mere opblandet med den gråbrune muld samt enkelte tegl- og trækulsnister. Grænsen til BG ikke entydig!

Stratigrafi  
Skærer BG

Tolkning  
Opfyld i nedgravning til sten BT.

### BI

Som BH, men ned endnu mere gråbrun muld, især nær stenene BT. Enkelte tegl- og trækulsnister

Stratigrafi  
Skærer BK

Tolkning  
Som BH (opfyld i nedgravning til BT).

### BK

Som BG, men især mod nord større indslag af gråbrunt muld, i snittet ved profil 3, dog stort set helt ens.

Stratigrafi  
Skæres af nedgravningerne BI og BM

Tolkning

Som BG (oprindelig overflade?, evt. flyvesand el. lign.!) )

### **BL**

Forholdsvis mørk leret og sandet muld med spredte nister af trækul, kalk og tegl (spredt også større stykker).

Stratigrafi

Grænse til BM ej entydig.

Tolkning

?

### **BM**

Som BL, men en smule mørkere samt lidt flere kalknister ligesom større sten.

Stratigrafi

Grænse til BL ej entydig, men synes at skære dette lag. Nedgravet i BK.

Tolkning

Evt. opfyld af plyndringsgrøft i forbindelse med sten BT.

### **BN**

Stribe af næsten fuldstændig homogent hvidgult sand. Laget fortsætter yderligere ca. 25 m. mod nord. (jf. BP).

Stratigrafi

Skæres af (eller ligger op til ?) BM.

Tolkning

Flyvesand ?, (gulvlag ???).

### **BO**

Tynd stribe med indhold som BL

### **BP**

Næsten fuldstændig kompakt lag af trækul, herunder en del større stykker.

Stratigrafi

Forhold til BM som BN (fortsætter som dette kun ca. 25 cm. mod videre nord).

Tolkning

Brandlag.

### **BR**

I indhold meget lig BL dog med lidt mere og lidt større stykker trækul og kalkstykker. I fladen endvidere nogle store teglstykker.

Stratigrafi

Skæres af DM. Forhold til BK uvist

Tolkning

?

### **BS**

Som BR, men lidt lysere brun

Tolkning

Nok blot del af BR

### **BT**

Række af større kampesten, sandsynligvis østgavl på Helligåndshusets østfløj.

### **BU**

Større sten, evt. samhørende med BX (se denne).

### **BX**

Større sten, trods niveau forskel på stenenes topflade, evt. samhørende med BU, idet de har helt samme stratigrafisk leje. Bemærk endvidere at, om deres flugt forlænges mod vest, flugter de nedgravningen AAI i felt A.

### **BY**

Større nedgravning af ukendt funktion, omfatter lag BC og BD samt sten BU og BX. Det skal noteres, at stratigrafien fra profil 2 gentages i den modstående (ikke tegnede) profilvæg. Her ses således også grænsen til nedgravningen BY skærende lagene øst for. BY må således være forholdsvis recent.

## FUNDLISTE

### AA

Mindre ansamling af stjertpotteskår, porcelæn, glas, plastic etc.

### AB

4 stjerthåndtag, rødgoods

Dat. 1600/(1700)-årene.

7 stjerfødde, rødgoods

Dat. 1600/(1700)-årene.

13 samhörrende rødgodsskår af rullestemplet randparti, indiv. og udv. glaseret

Dat. 1600/(1700)-årene.

3 samhörrende fragmenter samt 1 skår af tilsvarende floralornamenteret rødgodsfad (gul, grøn og rød glasur på hvid kridtbund)

Dat. 1600/(1700)-årene.

17 rødgoods randskår (herunder 2 sekundært brændt?), hovedsagelig fra stjertpotter.

Dat. 1600/1700-årene.

74 rødgoods sideskår, størsteparten indvendigt glaseret (transparent, lys grøn, mørk olivengrøn) og udvendig afstribet, dvs. hovedsageligt stjertpottefragmenter.

Dat. 1600/1700-årene.

3 samhörrende skår af bund af mindre, retvægget, hornbemalet rødgodsbæger(?)

Dat. 1600/1700-årene.

1 fadrand og 7 sideskår af hornbemalet rødgoods.

Dat. 1600/1700-årene.

1 gulglaseret kakkelfragment, rødgoods

2 sideskår, gråvarer ("jydepotter").

1 bundskår og 3 sideskår af hårdt brændt lys rødgoods, heraf 1 bemalet

Dat. 1800/1900-årene

4 skår af rudeglas (delvist med aftryk af blyprosper)

Dat. MA/renæssance?

1 bund af grøn glasflaske

5 delvist samh. fragm. af munkesten (1 gul)

12 fragm. af munke-nonne tagtegl (delvist samhörrende)

1 gul flise

Dat. Recent

5 jernnagler

Knogler

### AC

2 sideskår (det ene evt. kakkelfragm.), rødgoods, transparent hhv. mørk olivengrøn glasur.

Dat. 1600/1700-årene.

1 (bronze-?)slagge

Knogler

### AI

1 randskår, rødgoods, indiv. glaseret (transparent)

Dat. 1600/1700-årene.

1 jernnagle

Knogler

### AO

1 bund af stjertpotte, rødgoods

Dat. 1600/1700-årene.

1 fragm. af munketegl

Knogler

### AP

2 randskår, rødgoods, indiv. glas, formentlig stjertpotter

Dat. 1600/1700-årene.

4 sideskår, rødgoods, indiv. glas, formentlig stjertpotter

Dat. 1600/1700-årene.

3 stk. rudeglas m. rest af bemaling og aftryk af blyprosper

Dat. MA/renæssance?

4 jernnagler

Knogler

### AR

1 sideskår, rødgoods, indiv. glas., formentlig stjertpotte

Dat. 1600/1700-årene.

Knogler



**BA**

Samling af div. keramik, porcelæn, glas og tegl

Dat. 1600-1800/1900-årene

1 rudeglas m. ornamentik

Dat. MA/renæssance?

1 skår af glas(bæger?)

**BB**

1 stjerthåndtag, rødgoods

Dat. 1600/(1700)-årene.

1 stjertfod, rødgoods

Dat. 1600/1700-årene.

1 hank, rødgoods

Dat. 1600/1700-årene.

2 rand, rødgoods (herunder 1 fra kande el. fejlbrændt ?)

39 rødgoods sideskår, størsteparten indvendigt glaseret (transparent, lys grøn, mørk olivengrøn) og udvendig afstribet, dvs. hovedsageligt stjertpottefragmenter.

Dat. 1600/1700-årene.

1 rand og 4 sideskår, rødgoods, hornbemalet

Dat. 1600/1800-årene.

1 sideskår, grågoods ("jydepotte")

2 kakkelfragmenter: 1 m. floral- og skælornamentik; 1 kant m. del af figur (klæde), rødgoods, grøn hhv. mørk oliven-glasur.

Dat. omkr. 1600

2 mulige kakkelfrag.

5 stk. rudeglas m. rest af bemaling og aftryk af blysprosser

Dat. MA/renæssance?

1 jernkniv (16 cm)

3 jernnagler

2 samhørende dele af munkesten (28 x 13 x 9,5)

Knogler

**BC**

Samling af div. keramik og porcelæn

Dat. 1600-1800/1900-årene

2 rudeglas

Dat. MA/renæssance?

1 bund af glasflaske (støbt indskrift *Kiöbenh...*)

**BD**

1 stjerthåndtag, rødgoods

Dat. 1600/1700-årene.

2 randskår, rødgoods, formentlig stjertpotter

Dat. 1600/1700-årene.

7 sideskår, rødgoods

1 hank m side, rødgoods, indiv. rødbrunglasur

1 sideskår, rødgoods, rød og gul glasur

1 sideskår, grågoods.

4 kakkelfragmenter: 1 topmedaljon m.

Vorherrer, 1 m. skælorna., 1 sidestk. og 1

usignifikant, rødgoods, grønglaseret.

Dat. omkr. 1600

Samling af hårdtbrændt rødgoods, porcelæn, glas (inkl. 1 side af glasflaske, støbt m. indskrift *Kiöb...*) etc.

Dat. recent

1 jernnagle

Knogler

**BE**

1 sideskår, rødgoods, indiv. glas

Dat. 1600/1700 årene

1 rand- og 3 sideskår (samme kar?),

hårdtbrændt grågoods ("jydepotte"?)

1 ben(-?)håndtag til kniv med (bronze-?)nitter

1 rudeglas

Dat. MA/renæssance?

4 større dele af munke-/nonnetegl (1 næsten hel: l. 41 x br. (bund) 15,5 cm; øvrige målbare bredder (bund): 16 og 16,3)

1 fragm. af vingetegl

**BG**

1 sideskår, rødgoods, indiv. glaseret

Dat. 1600/1700-årene.

[NB: kan evt. stamme fra lag BÉ !]

## TEGNINGSLISTE

### Plan 1

Felt A, flade niv. 1-2a, 1:20

### Plan 2

Felt A, flade niv. 3, 1:20

### Plan 3

Felt A, profil 1, 1:20

### Plan 4

Felt B, flade (niv. 1) samt profil 2-3, 1:20

### Oversigtsplan 1-2

1:100

## FOTOLISTE

S/H 1 (= NÆM-film 2003:07:04)

12-15	Felt A, niv. 2, oversigt, set fra syd
16-17	- , - , - , set fra nord
18-20	- , - , fundamentsten AN, set fra øst
21-22	Pause !
23-25	Felt A, registrering udføres af studenter fra Vasaskolan, Gävle
26-27	- , niv. 3, oversigt, set fra syd
28-29	- , - , - , set fra nord
30-31	- , - , grav AR, set fra øst
32-34	- , - , grube AAL (= lag AD/AP)
35	- , vestprofil, udsnit omkr. AR og AN, set fra øst
36-37	- , - , oversigt, set fra nordøst



**Helligåndshusets østlige gavl med tydelige spor efter den forsvundne tilbygning**